

Para Vakıflarının Sosyal Fonksiyonu

The Social Function Of Cash Waqfs

Murat TÜRK¹ Halim TOĞA²

¹ Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Gülhane Sağlık Fakültesi, Ankara/Türkiye, murat.turk@sbu.edu.tr

² Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Gülhane Sağlık Fakültesi, Ankara/Türkiye, halim.toga@sbu.edu.tr

ÖZET

Para vakıfları, tarihsel süreç içerisinde Osmanlı toplumunun sosyal ve ekonomik yapılarında önemli bir rol oynamış, bireylerin ve toplulukların ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kurulan hayırseverlik ve sosyal yardımlaşma temeline dayanan kuruluşlardır. Para vakıfları, eğitim, sağlık, barınma ve diğer temel hizmetlerin sunulmasında önemli bir kaynak oluşturarak, toplumsal refahın ve dayanışmanın artırılmasına katkıda bulunmuştur. Günümüz sosyal refah anlayışı çerçevesinde, para vakıflarının toplumsal konumunu anlamak, sosyal hizmet, sosyal yardım ve sosyal güvenlik perspektifinden kritik bir önem taşımaktadır. Bu çalışma, para vakıflarını multidisipliner bir yaklaşımla inceleyerek, iktisat, finans, muhasebe ve sosyal politika bilimleri alanlarından elde edilen veriler doğrultusunda, bu kuruluşların sosyal refah sistemindeki yerini tespit etmeyi amaçlamaktadır. Araştırma, para vakıflarına dair ikincil kaynakların incelenmesi sonucunda, bu vakıfların sosyal hizmet, sosyal yardım ve sosyal güvenlik alanlarındaki fonksiyonlarını ve toplumsal etkilerini daha iyi anlamayı hedeflemektedir. Bu bağlamda, para vakıflarının tarihsel ve güncel işleyişleri, toplumsal ihtiyaçlara sağladıkları katkılar ile sosyal refah üzerindeki etkileri kapsamlı bir şekilde analiz edilecektir. Bu çalışma, para vakıflarının tarihsel süreçte sosyal refah sistemindeki yerini belirlemeye yönelik bir çerçeve sunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Para Vakıfları, Sosyal Hizmet, Sosyal Politika, Sosyal Yardım, Sosyal Güvenlik

ABSTRACT

Cash waqfs have played an important role in the social and economic structures of Ottoman society in the historical process and are organisations based on philanthropy and social solidarity established to meet the needs of individuals and communities. Cash waqfs have contributed to increasing social welfare and solidarity by creating an important resource in the provision of education, health, housing and other basic services. Within the framework of today's social welfare approach, understanding the social position of cash waqfs is of critical importance from the perspective of social service, social assistance and social security. This study aims to determine the place of these organisations in the social welfare system by examining cash waqfs with a multidisciplinary approach in line with the data obtained from the fields of economics, finance, accounting and social policy sciences. The research aims to better understand the functions and social impacts of these organisations in the fields of social services, social assistance and social security by analysing secondary sources on cash waqfs. In this context, the historical and contemporary functioning of cash waqfs, their contributions to social needs and their impact on social welfare will be analysed comprehensively. This study aims to provide a framework for determining the place of cash waqfs in the social welfare system in the historical process.

Keywords: Cash Waqfs, Social Work, Social Policy, Social Assistance, Social Security

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi

Başvuru Tarihi: 06 Aralık 2024

Kabul Tarihi: 25 Aralık 2024

Makale Türü

Araştırma Makalesi

Sorumlu Yazar

Halim TOĞA

ARTICLE INFOS

Article History

Received: December 06, 2024

Accepted: December 25, 2024

Article Type

Research Article

Corresponding Author

Halim TOĞA

1. Giriş

İslam toplumlarında vakıflar esas olarak sosyal ve iktisadi hizmetleri yerine getirmek üzere tesis edilmiştir. Buna göre vakıflar, varsıldan yoksula gönüllü servet aktarımı yoluyla yoksulluğu azaltmayı, bireysel imkânlarla karşılanamayan ihtiyaçları toplumsal dayanışma anlayışıyla karşılamayı amaçlayan sosyo-ekonomik

birimlerdir (Gürsoy, 2015; Türkoğlu, 2013; Çizakça, 2000). Vakıflar, ortaya çıktığı dönemlerde ferdi ve/veya mahalli ihtiyaçların karşılanması amacını taşıyışsa da günümüzde kamu hizmeti olarak tanımlanan ve o dönemlerde merkezi ya da yerel devlet kurumları tarafından yerine getirilmeyen; başta dini olmak üzere, eğitim, sağlık, bayındırlık, ulaşım ve sosyal güvenlik gibi alanlarda ihtiyaç duyulan hizmetlerin karşılanmasını amaç edinmiştir (Kurt, 2015) (Gürsoy,

2015). Vakıf hizmetleri tarihi süreçte bu amaçlar doğrultusunda çeşitlenerek İslam coğrafyasında yaygınlaşmış, zamanla İslam toplumu ile özdeşleşerek İslam kültürünün kurumsal bir ögesi haline gelmiştir (Özaydın, 2003; Gedikli, 2012; Turgut, 2020).

İslam coğrafyasında vakıf geleneğinin kurumsal tezahürü toplumsal farklılıklar gösterebilmektedir. Bu doğrultuda özellikle Osmanlı toplumunda hayır sahipleri tarafından konulan sermayenin türüne göre iki temel vakıf türüyle karşılaşmaktadır (Keleş, 2001). Cami, şifahane ve mektep gibi bizzat kendinden yararlanan vakıflar; bunlara “Müessesât-ı Hayriye” adı verilmektedir. Akarât-ı mevkûfe (vakıf olunmuş gelir getiren akarlar) yani doğrudan kendisinden değil de gelirinden yararlanan vakıflar, bunlara da “Müstegillât-ı Vakfiyye” yani vakıf işletmeleri denilmektedir. Müstegillât-ı Vakfiyye yani vakıf işletmeleri; vakfedilmiş menkûl ve gayr-i menkulleri, topluma hizmet veren hayır müesseselerinin masraflarını ve/veya fakirlerin ihtiyaçlarının finansmanını sağlamak amacıyla işleten vakıflardır (Keleş, 2001). Ayrıca bu iki temel ayırım için menkul vakıflar ve gayrimenkul vakıflar kavramları da kullanılmaktadır (Kurt, 2015; Koyunoğlu, 2008).

Ancak Osmanlılardan önce uygulandığına dair bilinen bir örnek bulunmayan, 15. Yüzyılda 2. Murat ve Fatih Sultan Mehmet dönemlerinde Osmanlı coğrafyasında ortaya çıktığı ileri sürülen para vakıflarının işletmecilik açısından diğer vakıflardan farklılık arz ettiği ileri sürülebilir (Türkoğlu, 2013; Türkmenoğlu, M., 2022; Kafadar, 1995). Para vakıflarının, diğer vakıflar gibi toplumsal ihtiyaçları karşılama yanısıra sosyal ihtiyaçların finansal sürdürülebilirliğini sağlamak için işlettikleri ve kâr (*ribh*) elde ettikleri sermayeleri bulunmaktadır. Bu nedenle para vakıflarının mal varlığının tamamını ya da bir kısmının nakit para olarak vakfedilmiş olması gerekmektedir (Öztürk, 2018). Buna göre para vakıflarının esas fonksiyonu; ellerindeki nakdi imkânla ihtiyaç duyan kişi ve müteşebbislere kredi ve finansman sağlamaları, yaptıkları hizmetlerden elde ettikleri gelirler ile de vakıf sözleşmesindeki (vakfiye) kuruluş amaçlarını gerçekleştirmeleridir (Özcan, 2008).

1800’lü yılların son döneminden itibaren batılılaşma çabalarıyla başlayan ve günümüze kadar gelen sosyal politika yapıcılarının yaklaşımlarındaki sürekli değişim geçmişe kıyasla vakıfların toplumsal anlam ve öneminde büyük değişimlerin yaşanmasına neden olmuştur. Bugünün vakıf felsefesi ve para vakıflarının yerine ikame edildiği düşünülen katılım bankalarının işleyiş ve organizasyonu ile 19. yüzyıl öncesi vakıf felsefesi ve para vakıflarının işleyiş ve organizasyonu karşılaştırıldığında çok önemli farklılıklar olduğu görülmektedir (Durmuş A., 2011). Bu önemli farklılıklar günümüz toplumunda para vakıfları hakkında; özellikle, finansal bir kurum mu yoksa diğer vakıflar gibi, sosyal bir kurum mu sorularını akla getirmektedir. Hatta para vakıflarının yaptığı işlemlerden elde ettiği kârın (*ribh*), dönemin tefecileri ile bugünün konvansiyonel bankalarının kullandığı finansman ve kredi karşılığında elde ettiği faiz ile benzerlik ya da farklılıkları, konusunun uzmanlarınca hala tartışılmaktadır (Pamuk, 1993; Kaya vd., 2017; Türkmenoğlu, M. 2022). Ayrıca vakıfların sosyal ihtiyaçları doğrudan giderme işlevine atıfta bulunularak para vakıflarının sosyal bir kurum tanımlanmasına uygun bir “vakıf” kavramını karşıladığıyla ilgili yaklaşımlar şüpheli bulunmaktadır. Bunun yanında İslâm toplumunda “sosyal riskleri” karşılayan sosyal güvenlik kurumları, sosyal yardımlaşma ve dayanışma yöntemleri ile İslam toplumunun refahı için ortaya çıkan sosyal kurumların sürekliliğinin nasıl sağlandığı hep merak konusu olmuştur (Öztürk, 2018; Sağlam, 2009; Tuncay A. 2014; Kodaman, 1988). Bu bağlamda Osmanlı toplumunda önemli roller üstlenmiş toplumsal bir kurum olmasına rağmen para vakıfları ile ilgili çalışmalar yeterli bulunmamıştır.

Dolayısıyla bu çalışma, para vakıflarını sosyal hizmet, sosyal yardım ve sosyal güvenlik bakışıyla inceleyerek günümüz sosyal

refah yaklaşımına göre toplumsal konunun tespitine yönelik iktisat, finans ve muhasebe ile sosyal politika bilim alanlarından elde edilen veriler doğrultusunda multidisipliner bir yaklaşımla değerlendirmede bulunmayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda çalışmada, para vakıfları hakkında temel (birincil) kaynaklar (Şer’î Sicil kayıtları, Vakıf Tahriri ve Nukûd-ı Mevkûfe Muhasebe Defterlerinin orijinaleri ve transkripsiyonları vb) üzerinden yapılan araştırmalardan (ikincil kaynaklar) yararlanılarak, para vakıflarının faaliyetleri arasında sosyal güvenlik, sosyal yardım ve sosyal hizmetler sayılabilecek faaliyet bulgularına ve faaliyetler hakkındaki değerlendirmelere yer verilmiştir. Ayrıca çalışma konusunun anlaşılmasını kolaylaştırmak amacıyla para vakıflarının işleyiş ve muhasebe sistemi ile sosyal güvenlik, sosyal yardım ve sosyal hizmetler kavramlarına da kısaca değinilmiştir.

2. Para Vakıflarının Çalışma Yöntemi ve Muhasebe Organizasyonu

Sermayesinin tamamı veya bir kısmı para ve/veya para yerine geçen değerlerden (nukûd) ve işletildiğinde gelir (akar) elde edilebilecek değerlerden oluşan vakıflar para vakıfları olarak adlandırılmaktadır (Keleş, 2001; Durmuş, M. 2001). Ayrıca para vakıflarıyla benzer prensiplerle işletilen; aynı toplumsal risklerle karşı karşıya kalan toplumsal grupların bir araya gelerek; ortak faaliyetleri yürütmek, ortak ihtiyaçları karşılamak, mali sıkıntıya düşen grup yüzlerine ya da ailelerine yardım etmek ve toplumsal dayanışmayı artırmak amacıyla kurduğu ve konulan sermayenin çeşitli şekilde işletildiği; yenicilerin orta sandıkları, esnaf birliklerinin esnaf sandıkları, yetimlerin ve dezavantajlı grupta yer alan (engelli, yaşlı vb.) kişilerin mal ve paralarını korumak ve değerlendirmek amacıyla kurulan eytam sandıkları, çiftçilerin kredi ihtiyacını karşılamak için oluşturulan memleket sandıkları ile mahalle ve köylerde doğal afetler ve ağır vergi yükünden korunmak amacıyla kurulan avâz vakıfları da literatürde para vakıfları olarak değerlendirilmektedir (Özcan, 2008).

İslam dini, insanları sonsuz bir hayata hazırlayan, inananların iç dünyaları ve toplumla ilişkilerinin bir düzen içinde gelişmesi için akli ve vicdani birlikte ikna eden, kuralları olan bir dindir. Bu nedenle İslam toplumunda yaşayan herkes için bu dünya geçicidir ve sonsuz hayattaki refahı kazanmak için Kuran’a inanmak ve Kur’an hükümlerini uygulamak zorundadır. Ancak İslam hukukunda, Kur’an’da kesin hüküm bulunmayan ve fıkıh kitaplarında da hakkında düzenleme yapılmamış olan konularda Müslümanların serbest davranmasında sakınca görülmemektedir. Bu bağlamda İslam dininde vakıflarla ilgili doğrudan bir hüküm bulunmamaktadır (Koyunoğlu, 2008). Ancak İslam dini, Müslümanların karşılıklı yardımlaşmalarını ve sıkıntıya düştüklerinde dayanışmalarını öğütlemekte, böyle davrananların da mükâfatlandırılacağını vaat etmektedir. Dolayısıyla vakıflar toplumsal dayanağını dini naslardan almakta ve vakfiyelerde yer alan menkul ve gayrimenkuller de mali ibadet olarak görülmektedir (Güvemli ve Güvemli, 2016). İslam toplumlarında iktisadi ve ticari hayatta farklı yöntemlerin bu sayede geliştiği ileri sürülebilir. Osmanlı’da vakıfların nakdi sermayelerini işletmeleri ile para vakıflarının gelişmesi de bu bağlamda değerlendirilebilir. Ayrıca para vakıflarının Osmanlılardan önce başka bir İslam toplumunda uygulanmış olduğuna dair bilgi bulunmadığı gibi, Osmanlılardan başka uygulayan bir İslam ülkesi de olmamıştır (Genç, 2014). Ancak modern anlamda kurulan ilk faizsiz banka, 1963 yılında Mısır’ın Mitr Gamr kasabasında; alt gelir grubundaki insanların tasarruflarını toplayarak kar-zarar esasına dayalı bir getiri sistemi üzerine kurulmuştur. Fakat banka üç yıl sonra toplam dokuz şubesi ile kapanmıştır. Neccar tarafından başlatılan bu akım yine petrol gelirlerinin ani artışı ve yüksek likiditenin etkisi ile 1971 yılında Mısır-Kahire’de kurumsal düzeyde hem iktisadi hem de içtimai amaçlı Nasır

Sosyal Bankası (Nasser Social Bank)'nın kurulmasına öncülük etmiştir. Banka faaliyetlerine 1972 yılında başlamıştır (Kotby, 1990).

Para vakıfları, tek amacı kâr olmayan ancak Kur'an'a uygun olan ticaret ve finansman yöntemlerini kullanmak suretiyle kazanç elde etmesinde sakınca görülmemiş kuruluşlardır. Osmanlı toplumunda İslam hukukunun faiz, kumar, belirsizlik ve spekülasyon gibi kesin yasaklarına uymak ve kamu yararına olmak koşuluyla vakıfların menkul (nakdi) ve gayrimenkul sermayelerini işletmelerinde sakınca görülmemiştir. Bu doğrultuda vakıf şartlarına ve vakfın kuruluş amacına riayet etmek kaydıyla vakfiyelerin nakit olanları, kâr karşılığında bireylerin ve müteşebbislerin finansmanına kanalize edilebilmekte ya da ortaklık kurulabilmekte, akar olanları ise kiralanmakta ya da farklı yöntemlerle işletilebilmektedir (Durmuş, M. 2021; Akgündüz, 2013).

Vakıfların menkul ve gayrimenkullerinin işletilmesindeki amaçlardan biri, vakıf malının zayi olmaması ve değer düşüklüğüne karşı korunması düşüncesidir. Bu doğrultuda vakıf geleneğinde mütevellî heyetinin, vakfın menkullerini ve akarını üç esası dikkate alarak işletmesi gerektiği ileri sürülmektedir. Birincisi, mütevellînin vakıf malını zayi olmaktan, kaybolup heder olmaktan korumak en önemli görevidir. İkincisi, vakıf sözleşmesinde yer almıyor olsa bile enflasyonist bir ekonomik konjunktürde kâr payı alınmadan karz-ı hasen ile borç verilemeyeceğidir. Üçüncüsü ise işletilirken vakfiyelere faiz bulaştırılmamasıdır. Bu geleneğe göre; vakıf mütevellîsinin en önemli görevi vakıf malını zayi olmaktan, kaybolup heder olmaktan korumak olduğundan mütevellî, vakıf şartnamesinde yer verilmemişse enflasyonist bir ortamda değer düşüklüğüne karşı bir miktar kâr payı almadan karz-ı hasen ile borç veremez. Ancak bu uygulama ile ilgili olarak bazı kaynaklarda, bazı vakfiyelerin kefil ve kuvvetli rehin alınmak suretiyle ihtiyacı olanlara kâr payı alınmaksızın ödünç verildiği ileri sürülmektedir. Ayrıca mütevellî, zayi olma riski bulunan ticari yöntemlerle de vakfiyeyi işletmemelidir. Örneğin, vakfiyenin müdârebe (emek sermaye) yöntemiyle işletilmesinde bu risk daima vardır. Ayrıca faiz riskinden korunmak için muamelenin hakkaniyet üzere olması gerekmektedir. Bu nedenle para vakıflarında en çok başvurulan yöntem murabaha ve iyne olduğu ileri sürülmektedir (Döndüren, 1991).

Durmuş (2021) para vakıflarının nakit işletme yöntemlerini ele aldığı çalışmada bu yöntemlerin birçoğunun uzun dönemli olması ve yüksek risk içermesi nedeniyle para vakıflarının Muamale-i şer'iyye, bey' bi'l-istiğlâl ile ferağ bi'l-istiğlâl yöntemlerini uyguladıklarını, Para vakıfları ile ilgili yapılan araştırmalarda bu yöntemlerin dışında farklı yöntemlerin kullanıldığına dair kesin kanıt elde edilemediği ileri sürülmektedir (Durmuş M. , 2021). Ayrıca para vakıflarının fon kullandırma yöntemlerini Çizakça (1993)' da a) Müdârebe b) Bidaa c) Murabaha olmak üzere üç temel yöneme dayandırmaktadır (Çizakça, 1993). Döndüren (1991) müdârebe ve müşarake yöntemlerinin risk barındırdıkları gerekçesiyle asli malı korumak ilkesi gereğince para vakıflarında murabaha ve iyne yöntemlerinin kullanıldığını ileri sürmektedir (Döndüren, 1991). Bu doğrultuda İslam toplumlarında alım-satım, ortaklık, borç verme ve kiralama için uygulanan başlıca yöntemlere bakıldığında (Çizakça, 1993; Döndüren, 1993; Durmuş, M. 2021).

Karz-ı hasen (karsız borç verme), bidaa, (hayır amacıyla paranın işletilmesi ve sonucunda kar ve anaparanın vakfa verilmesi), müdârebe, (emek-sermaye ortaklığıyla işletilme), müşarake (sermaye ortaklığı), muzaraa (zirai ortaklık), musakat (bağ ve bahçe bakımı ve işletilmesi karşılığında ortaklık), murabaha, (peşin para ile mal alıp vadeli satarak kar edilmesi), İne (iyne) (bir kimsenin bir malı belli bir fiyat karşılığında vadeli olarak satın aynı malı peşin parayla sattığı kişiden daha ucuz fiyattan geri satın almasıdır), teverruk (nakit para elde etmek için bir malı vadeli satın alıp daha düşük bedelle satıcıdan başkasına peşin olarak satma), icâreteyn ve mukataa (kiralama

esasına göre kiraya bağlanan "icâreteyn" ve zemininin mülkiyeti vakfa üzerine dikilen ağaç ve yapılan binanın mülkiyeti mutasarrıfa ait olan ve vakfa zemin kirası ödenerek tasarruf hakkına sahip olunan "mukataa") usulleri gibi daha birçok yöntemin uygulanmış olduğu bilinmektedir.

Vakfiyelerin işletilmesinde bir diğer amaç ise sosyal ve dini hizmetler için sürdürülebilir sabit bir sermaye oluşturmak düşüncesidir. Osmanlı toplumunda para vakıflarının önemini artıran elbette birçok neden öne sürülebilir. Ancak vakıfların kanuni döneminde hukuki bir güvenceye kavuşturularak muhasebe denetimine tabi tutulması bu kurumların itibarını artırdığı söylenebilir (Güvemli ve Güvemli, 2015). Osmanlı'da vakıfların muhasebe kontrolü, vakfın yıllık gelir ve gider kayıtlarının kadı kontrolünden geçmesi suretiyle yapılmakta, kadı kontrolünden geçen kayıtlar merkez muhasebesine gönderilerek burada gelir gider kayıtlarının yeniden düzenlenmesi suretiyle de denetimi sağlanmaktadır, böylece vakıflar sürekli denetime tabi tutulmuş olmaktadır (Ülker ve Toraman, 2012).

Osmanlı'da devletin mali işlerinin kayıt altına alınması için kullanılan muhasebe yöntemi Merdiven Yöntemi'dir. Merdiven Yöntemi'nin ilk örneklerine 8. yüzyılın ikinci yarısında Abbasi Devleti'ne ait kayıtlarda rastlanan, 13. yüzyılda İlhanlılarda da kullanılmaya başlanan, çok açık olmamakla beraber Selçuklar tarafından da kullanıldığı ileri sürülen, 14. yüzyılda İlhanlılardan alınan 19. yüzyıl sonlarına kadar kullanılmıştır. Yöntemde ilk ana tutarın yazılması ve daha sonra ana tutarı oluşturan diğer tutarların merdiven gibi alt alta sıralanması nedeniyle merdiven yöntemi adını almıştır. Yöntem devlet muhasebesi içinde doğmuş, kullanım alanı devlet muhasebesi olmuştur. Merdiven yöntemi kullanım amaçlarına göre hiçbir zaman değiştirilmemiştir. İhtiyaçları doğrultusunda vakıf muhasebesinde de merdiven yöntemi kullanılmıştır. Para vakıflarında da bu yöntem yüz yıllar boyunca kullanılmıştır. Vakıfların, devletin kullandığı muhasebe yöntemini kullanmasının kadılık sisteminde ve merkezi muhasebe sisteminde vakıf kayıtlarının kontrol ve denetimini kolaylaştırdığı düşünülmektedir (Güvemli ve Güvemli, 2015; 2026).

3. Sosyal Güvenlik, Sosyal Yardım ve Sosyal Hizmetler

Sosyal hizmetler insanların sağlık ve iyilik hallerinin artırılması, başkalarına bağımlı olma durumlarının önlenmesi, öz yeterliliğinin sağlanması, kişi, aile, grup ve toplum düzeyinde sosyal işlevselliğinin artırılmasını amaçlayan çalışma alanlarının toplamıdır (Tuncay ve Tekin, 2021). Sosyal hizmetler, kişi ve ailenin kendisinden ve çevresinden kaynaklanan, kişinin kontrolünde olmayan maddi, manevi ve sosyal sorunların giderilmesini amaçlar. Sosyal hizmetlerin temel amacı muhtaç durumda olan kişilerin ihtiyaçlarının karşılanması, toplumsal sorunların önlenmesi, toplum içerisinde kişilerin yaşam standartlarının yükseltilmesidir.

Modern devletler kuruluş sistemleri gereği sosyal yardım ve sosyal hizmetler faaliyetlerini yerine getirme sorumluluğuna sahiptir (Özbek, 2002). Modern anlamda sosyal yardım ve sosyal hizmetlerin devlet sorumluluğuna alınması 1601 yılında İngiltere'de Yoksulluk Yasasının yürürlüğe girmesiyle başladığı kabul edilse de sosyal devlet anlayışına dayanan çeşitli uygulamaların tarihsel süreçte hep var olduğu bilinmektedir (Koray, 2020). Sosyal hizmetler ve sosyal yardımların devletler tarafından sistematik olarak sunulması genel olarak 19. yüzyıla dayanmaktadır. Bu dönemde sanayi devrimi ile ortaya çıkan toplumsal ve ekonomik sorunlar aktörlerin sistematik sosyal politikalar geliştirmesini gerekli kılmıştır.

Osmanlı devletinde sosyal hizmetler ve sosyal yardımlar 19. yüzyıla kadar devlet tarafından değil halk tarafından gönüllü olarak idare edilen kurumlar tarafından yürütülmüştür. Bu kurumların başında gelen vakıflar dezavantajlı gruplara yardımda bulunmak ve çeşitli sosyal faaliyetler aracılığıyla toplumsal yaşamı düzenleme

fonksiyonunu üstlenmiştir. Yolcuların ihtiyaçlarının karşılanması, ödeme güçlüğü çekenlere maddi yardım, çeyiz yardımı, hayvan bakımı, esnaflar için kaynak temini ve imar hizmetleri vakıfların başlıca etkinlik alanlarıdır.

Vakıflar, çağdaş anlamda sosyal hizmet ve sosyal politikanın yüklendiği çeşitli sorumlulukları tarihsel süreçte yüklenmiştir. Vakıflarda sosyal hizmetlerin yürütülmesi aşamasında insanlık onuru ve haysiyetinin korunmasına önem verilmiştir (Özaydın, 2003). Vakıflar aracılığıyla sunulan sosyal yardım ve sosyal hizmetler belirli bir kişiden sadaka niteliğinde alınmamakta bunun yerine daha kurumsallaşmış, amacı ve yöntemi belirlenmiş biçimde süreç ilerlemektedir. Bu sistemde vakfı kuranlar ve vakıftan faydalananlar arasında dayanışma, toplumsal birlik ve sosyal dengenin oluştuğu söylenebilir.

Vakıf sisteminin toplumda sosyal sorumluluk duygusunun kazanılmasında etkili olduğu ve kişilerin kendilerinin dışında gelişen sosyal sorunların çözümünde ortak faaliyetler geliştirdiği söylenebilir (Türkoğlu, 2013). Kişilerin vakıf sistemi aracılığıyla toplumsal sorunlara yönelik olarak çözüm üretme çabası toplumsal yabancılaşmayı da önler. Bu süreçte kişinin sosyal sorunlara yönelik olarak aksiyon alması yaşadığı toplumla bütünleşmesini ve çevresine karşı sorumluluk almasını destekler.

Vakıfların gelir dağılımına etki etmesi vakıf kuruluş felsefesine dayanır. Vakıflarda mülk sahibi kişilerin mülkiyetindeki servet özel mülk statüsünden çıkarılarak toplumun mülkiyetine geçer. Buradaki gelir ve servet transferinden sonra dezavantajlı grupların lehine gelir dağılımı olur. Özellikle düşük gelirli gruplar, engelli, yaşlı, hasta ve bakıma muhtaç kişilere yönelik aynı ve nakdi yardımlar sınıflar arası gelir transferini doğrudan etkiler.

Osmanlı döneminde kurulan vakıfların toplumsal yaşam içerisinde müdahale ettiği ve düzenlediği alanlardan biride sosyal güvenlik sistemidir. Hastalık, yaşlılık, engellilik ve yoksulluk gibi sorunlar her dönemde var olmuştur. Günümüzde işleyen sosyal güvenlik sistemine benzer kuruluşlar faaliyetler üstlenen lonca ve vakıflar Osmanlı devleti döneminde sosyal güvenlik sistemini inşa etmiştir. Bu dönemde aile ve topluluk dayanışması etkin olduğundan ve sosyal sorunlar sanayi devriminden sonra oluşan sorunlar kadar karmaşık olmadığı için vakıf ve loncaların sosyal güvenlik uygulamaları dönemi çim etkin sonuçlar üretmiştir (Koray, 2020).

Osmanlı devleti döneminde avarız vakıfları sosyal güvenlik sisteminin işleminde en etkili kurumlardan biri olmuştur. Avarız vakıfları, avarız vergilerinin toplanmasının haricinde faaliyet alanında çalışamayacak durumda olanları geçimlerini sağlaması için desteklemek, yoksul ve kimsesiz kişilerin cenaze masraflarının karşılanması, mahallenin imar işlerinin yapılması gibi işlevleri vardı. Avarız vakıflarının diğer bir önemli yönü herhangi bir pirim ya da ödeme yapmamasına rağmen kimsesiz, yoksul ve hasta olanlara karşılıksız yardım etmesidir. Avarız vakıflarının yoksul ve muhtaç kişilere herhangi bir ödeme ya da karşılık beklemeक्सizin yardım etmesi günümüzdeki Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları ile benzerlik gösterir. Yoksul ve muhtaç durumda olan kişilere yardım etmek amacıyla 1986 yılında ve 3294 sayılı kanun ile kurulan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu'na bağlı olarak ülke genelinde kurulan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları avarız sisteminin modern ve bürokratik biçimini inşa etmiştir (Muyan, 2023).

Vakıflar eğitim alanında fırsat eşitliğinin sağlanması büyük katkılar sunmuştur. Vakıflar maddi gerekçelerle eğitime dâhil olamayan gençler için imkânlar sağlar. Bu durum eğitime katılım oranlarını yükselterek nitelikli insan gücünün yetişmesine katkı sunmuştur. Eğitim alanında vakıfların sunmuş olduğu imkânlar sosyal adaletin sağlanmasını desteklemiştir. Osmanlı döneminde ilkökul seviyesinde olan sıbyan mekteplerinden yükseköğretim düzeyi olan medreselere

kadar eğitimin her seviyesinde öğrenciler vakıflar tarafından desteklenmiştir. Vakıflar tarafından inşa edilen camii, mescit ve kütüphaneler aracılığıyla okuma yazma, dini eğitim ve çeşitli alanlarda eğitim verilmiştir. Osmanlı Devleti'nde eğitim, din ve kültürel faaliyetleri finansmanı için bütçeden doğrudan bir kaynak ayrılmadığı görülmektedir. Devlet bütçesinden herhangi bir mali kaynak ayrılmamasına karşın bu hizmetler modern toplumda üçüncü sektör olarak adlandırılan ve mali açıdan bağımsız olan vakıflar tarafından üstlenilmiştir.

Osmanlı döneminde faaliyet gösteren büyük vakıflarda bimarhane ve darüşşifa olarak adlandırılan hastanelerin olduğu görülmektedir. Bu hastaneler genel olarak tıp eğitimi veren medreseler için uygulama alanıdır. Bimarhaneler ve darüşşifalar dışında sağlık hizmetlerinde destekleyici hizmetleri yerine getiren tabhaneler vardır. Hastaneden taburcu olan ve bakım ihtiyacı olan hastaların bir müddet misafir edilir burada bakımları sağlanır (Narin, 2001). Bu dönemde sağlık kuruluşlarının bir bölümü müstakil bir yapıda iken bir kısımda külliye adı verilen komplekslerin içerisinde yer alıyordu. Bu türden sağlık kuruluşları Abbasiler döneminde açılmaya başlayıp, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde yaygın hale gelmiştir. Kayseri'de Gevher Nesibe, Sivas'ta İzzeddin Keykavus, Divriği'de Turan Melik, Çankırı'da Ferahlala, Konya'da Kemaliddin Karatay, Bursa'da Yıldırım Beyazid, İstanbul'da Fatih, Edirne'de Yıldırım Beyazid, İstanbul'da Haseki Hürrem Sultan, Manisa'da Sultan III. Murad ve İstanbul'da inşa edilen Sultan Ahmet şifahaneleri günümüzdeki hastanelere benzer bir biçimde toplum sağlığını koruma fonksiyonunun üstlenmiştir (Çelik, 2017).

Vakıfların yürüttüğü en yaygın sosyal hizmetlerin başında sosyal yardım hizmetleri gelmektedir. Sosyal yardımların kapsamında aşevi, misafirhanelerin açılması, giyim desteğinin verilmesi, iş yeri açmak isteyenlere sermaye aktarımı, hapishane ve hastanede olanlara yiyecek yardımı, çocuklara yönelik gıda ve giyim desteği bulunmaktadır.

Sosyal yardım alanında faaliyet gösteren vakıfların sosyal yardım sağlamanın yanında toplumsal dayanışmayı güçlendirmeyi amaçlayan vakıflar da bulunmaktadır. Toplumsal birliği ve bütünleşmeyi destekleyen vakıfların ana faaliyetlerinden bazıları şöyledir: Müzik ve sanat alanında çalışan kişiler için toplu organizasyonlar düzenlemek, usta ve zanaatkârlar arasında yardımlaşma ağı oluşturmak, halk için özel günlerde etkinlikler planlamak, çocukların eğlenmesi ve gezdirilmesi için etkinliklerin düzenlenmesi, halk için dinlenme alanlarının oluşturulması, köy ve mahalle sandıklarının oluşturulmasıyla sosyal destek sistemlerinin inşa edilmesi (Özaydın, 2003). Bu faaliyet alanları incelendiğinde vakıfların sadece yoksullukla mücadele eden tek boyutlu bir kurum olduğu değerlendirilmesinin geçerli olmadığı görülecektir. Vakıflar bu sınırlı alanın ötesinde faaliyetler göstermekte insanların iyilik halinin desteklenmesine katkı sunmaktadır.

Vakıflar genel anlamda toplumun bütün kesimlerine yönelik çalışmasına karşın belirli vakıflar özel çalışma alanları belirler bu gruplara hizmet verir. Bu tipolojiye göre ilk grupta yer alan vakıflar sosyal yardım kuruluşları, ikinci grupta yer vakıflar ise sosyal güvenlik kuruluşları olarak değerlendirilir (Özaydın, 2003).

Osmanlı döneminde vakıfların faaliyet alanı herkesin karşılaşabileceği genel risklerin yanında ikincil risklere karşı kişileri korumayı hedefleyen vakıflarda mevcuttur. Bu türden vakıfların genel faaliyet alanı sosyal hizmetler ve sosyal güvenliktir. Sosyal hizmetler ve sosyal güvenlik kapsamında vakıfların çalıştığı guruplar şöyle sıralanabilir:

- Kimsesiz çocuklara ve bakıma muhtaç kişiler yönelik çalışan vakıflar,
- Cüzamlılara ve engellilere yönelik çalışan vakıflar,
- Hastane ve akıl hastanesi vakıfları,
- Esir, köle ve cariyeler ile ilgili vakıflar,

- Ağır işlerde ve yıpratıcı işlerde çalışanlara yönelik vakıflar,
- Harp malulü ve gazilere yönelik çalışan vakıflar (Narin, 2001).

4. Para Vakıflarının Sosyal Fonksiyonu

İslam dini mensuplarına iktisadi ve ticari muamelelerde cahiliye toplumunun faiz ve belirsizlik gibi yöntemlerini yasaklamıştır. Bu nedenle İslam toplumunda maddî imkânsızlık durumunda borçlanma ihtiyacının İslam akaid ve ahlakına uygun olarak karşılanması temin etmek amacıyla para vakıfları gelişmiştir (Akgündüz, 2013). İslam toplumunun varıl kesiminden hayır hizmetlerine gönüllü olarak katılmak isteyenler, gayrimenkul ile kurulacak bir vakıf için kira geliri sağlayan bir mülkü, nakit ile kurulacak bir vakıf içinse nakit veya nakit benzeri bir menkulü toplum yararına kullanılmak üzere sürekli olmak suretiyle bağışlamış olmaları gerekmektedir. Buna göre mülkten elde edilecek kira geliri ile vakfın belirlenmiş amaçları finanse edilecektir. Nakit ile kurulmuş bir vakıfta ise bağışlanan sermaye yatırıma yönlendirilecek ve elde edilen gelir ile vakfın belirlenen amacı finanse edilecektir. Kaynaklarda arazilerin, tarımsal alet ve araçların, binaların, binek hayvanlar ile büyük/küçük baş hayvanların, kitapların, mücevheratın, kılıç/silah gibi menkul ve/veya gayrimenkul varlıkların vakfedildiği ileri sürülmektedir (Ülker ve Toraman, 2012).

Tabi vakfiyelerin toplum nezdinde malî bir ibadet olarak görülmesi ve çok yönlü bir şekilde iktisadî hayatın içinde bulunması, tarihi süreçte içtihad ve örfeye dayalı zengin bir vakfiye kültürünün (fıkıh) oluşmasına neden olmuştur. 15. yüzyıldan sonra küçük tasarrufları ile geniş halk kesimlerinin de vakıf sistemine katılması sağlanmış, bu durum para vakıflarına büyük bir hareket alanı ve toplumsal etkinlik kazandırmıştır. Bu bağlamda küçük tasarruflar ya mevcut bir vakfa ilave yapılmış ya da küçük tasarrufların sahipleri aralarında birleşerek yeni vakıflar kurmuşlardır (Tabakoğlu, 2005; Türkmenoğlu, M. 2022). Buna göre zamanın ve mekânın şartlarına uygun vakıf sermayesi çeşitleri ve bunları işletme yöntemleri gelişmiştir. Öncelikle Osmanlıda 15. yüzyılda sosyal ve dini hizmetler için sabit bir sermaye oluşturmak amacıyla güven fonu şeklinde kurulan para vakıfları, 16. yüzyıldan itibaren gelişerek toplumda ihtiyaç duyulan kredi ve diğer finansal hizmetlerin çoğunu sağlayabilir duruma gelmiştir. Osmanlı döneminin ticaret ve sosyal açıdan önemli şehirlerinden biri olan Bursa' da 1555'den 1823'e kadar kurulmuş olan para vakıfları üzerinde (Çizakça, 1993)'nın yaptığı araştırma sonucuna göre; 18. yüzyıl da Bursa şehrinin toplam nüfusunun %10'u para vakıflarından kredi kullanmıştır. Bu süreçte şer'î açıdan varlığı tartışılabilir da hakkında devlet tarafından ferman yayınlanmasıyla hukuki güvenceye kavuşmuş, devlet örgütü içinde düzenleyici ve denetleyici idari birimler kurulmuş, uygulanacak kredi kâr oranları da narh kanunları ile düzenlenmiştir. Para vakıflarının devletin denetimine tabi olarak işletilmesi, toplumda güven ve kabulünü kolaylaştırmış toplumda tefecilik gibi dinen yasak olan kredi ve finansman faaliyetlerinin önlenmesinde etkili olmuştur (Akdağ, 1979).

Bütün bu açıklamalardan da anlaşılacağı üzere para vakıflarının kuruluş ve toplumsal varlığının temel gayesi ihtiyaç sahiplerine kredi ve finansman sağlamalarıdır. Ayrıca ihtiyaç sahiplerine nakdi finansman sağlamaları karşılığında kazanç elde etmeleri de işlevsel açıdan para vakıflarını diğer vakıflardan farklı kılan en önemli özelliğidir. Para vakıfları ile ilgili önemli olan bir diğer konu da menkulün, vakfın esas fonksiyonu dışında hangi farklı amaçlar için kullanılabilirliği ile ilgilidir. Menkul vakıfların nakit sermayelerinin kredi ve finansman sağlama amacı dışında hangi farklı amaçlar için kullanılabilirliği ile ilgili şartlara vakıf sözleşmelerinde yer verilmiştir. Hatta paranın zayı olmaması ve vakfın devamlılığı için kimlere, hangi şartlara göre borç verilebileceğine de vakfiyelerde yer verilmiştir (Çınar, 2017; Tabakoğlu, 2005).

Para vakıflarının sözleşmelerinde ve muhasebe kayıtlarında yapılan incelemelere göre; vakıf sözleşmelerine göre kredi ve finansman amacı dışında vakfiyelerini kullanabilecekleri hizmet alanlarının başında din hizmetleri gelmektedir. Din hizmetlerinin ardından eğitim hizmetleri gelmektedir. Ayrıca sağlık hizmetleri ile yoksullar, ihtiyaç sahipleri, yetimler gibi kırılgan toplum kesimine yapılacak yardım ve hizmetler yer almaktadır. Para vakıfları tek kişi tarafından kurulabilirdiği gibi, vakıf kurma amacıyla bir araya gelen insanların (özellikle küçük tasarruf sahipleri) oluşturduğu ortak fonla da kurulabilmektedir (Genç, 2014). Osmanlı toplumunda ortak riskleri taşıyan aynı meslek grubuna ait bireyler (esnaf sandıkları ve yeniçerilerin kurduğu orta sandıkları), aynı coğrafi bölgede yaşayan insanların (mahalle veya köy sakinlerinin kurduğu avarız vakıfları) bir araya gelerek oluşturarak kurdukları para vakıfları kurumsal olmayan sosyal güvenlik kurumu gibi faaliyet göstermişlerdir (Öztürk, 2018).

Muhasebe kayıtlarına göre vakfiyelerin gelirlerinin harcandığı alanlar; başta imamların ve dini ilimleri öğreten öğreticiler ile vaizlerin maaşlarının ödenmesi ve diğer giderlerinin karşılanması suretiyle vakıf gelirlerinden en çok camiler faydalandırılmıştır. İslam'ın başlangıcından itibaren eğitim hizmetlerinin bütün maliyetleri vakıflar ve eğitim gönüllüleri tarafından finanse edilmiştir. Vakıf gelirlerinden yoksullar, ihtiyaç sahipleri, yetimler, tutuklu ve hükümlüler gibi kırılgan toplum kesimi önemli derecede faydalandırılmıştır. Ayrıca; sağlık hizmetlerinin yürütülmesinde cari giderlerin karşılanmasının yanında, doktorların ve çırakların ücret ödemeleri ile hastaların tedavi harcamalarında da vakıf gelirleri kullanılmıştır. Ayrıca para vakıflarının Osmanlı toplumuna olan dolaylı katkıları bu hizmetlerle sınırlı kalmayıp; cami, okul, hastane binası yaptırılması ya da bu hizmetlerde kullanımı için bina tahsis edilmesi veya inşaat giderlerinin bir kısmının finansmanı ile devlet tarafından konulan ağır vergi yükünün mahalle adına ödenmesi, yaşlılık ve maluliyet maaşlarının ödenmesi, lonca ya da mahalle üyeleri için sigorta güvencesinin sağlanması, köprü, yol, liman, deniz fenerleri, kütüphane, sarnıçlar, su bentleri, çeşmeler ve kaldırımlar gibi mahalli müşterek yapıların inşa edilmesi, mahalli müşterek hizmetlerin sürekliliğinin sağlanması gibi medeni bir toplum için gerekli olan bütün mahalli müşterek hizmetler bu sistemin geliri sayesinde finanse edilerek inşa edilebilmiş, örgütlenmiş ve korunarak devamlılığı sağlanmıştır (Koyunoğlu, 2008; Çizakça, 2000).

5. Sonuç

Para vakıfları da diğer vakıflar gibi hayır hizmetlerine gönüllü olarak katılmak isteyenler tarafından kurulan toplumsal kuruluşlardır (Ülker ve Toraman, 2012). İlk dönemlerde toplumun varıl kesimi ile yüksek statüdeki devlet görevlileri tarafından kurulmuş, ardından küçük tasarrufları ile mevcut bir vakfa ya da aralarında birleşerek yeni vakıf kurmaları yoluyla geniş halk kesimlerinin de katılımı sağlanarak, büyük bir gelişme göstermiştir. İhtiyaç sahiplerine nakdi finansman sağlamaları ve karşılığında kazanç elde etmeleri para vakıflarını işlevsel açıdan vakfiyelerinden doğrudan faydalanılan diğer vakıflardan ayıran en önemli özelliğidir. Bu özelliği para vakıflarına bugünün bakış açısıyla döneminin bankası olma niteliğini kazandırdığı ileri sürülmektedir. Ayrıca para vakıflarının nakit sermayeleri dışında gelir getiren (akar) gayrimenkullere sahip olması ve bu varlıklarını işleterek ya da kiralarak gelir elde etmesi, ihtiyaç duyulduğunda da gelir getirebilecek kuruluşlara yatırım yapması da bu vakıflara finans kurumu olması dışında ticari işletmecilik fonksiyonu yüklemektedir. Bilindiği üzere her türlü organizasyon, amaçlarını gerçekleştirebilmek ve varlığını sürdürebilmek için birçok faaliyet veya eylemlerde bulunur. Kimi organizasyonlar çok çeşitli nitelikte ve farklı türdeki faaliyet ve eylemleri karını yükseltmek amacıyla kimi organizasyonlar da kar gözetmeksizin toplumun ihtiyaçlarını gidermek ve varlığını sürdürebilmek amacıyla gerçekleştirmektedir. Dolayısıyla para

vakıflarının her iki fonksiyonu yerine getirmesi varlığını devam ettirebilmesi açısından son derece önemli görülmektedir.

Bunun yanı sıra para vakıflarının sağlamış olduğu kredi ve finansman karşılığında narh kanunlarıyla sınırlandırılmış oranda aldığı (rihb) kâr payı dönemin tefecilerinin ve bugünün konvansiyonel bankalarının kullandığı finansman ve kredi karşılığında elde ettiği faiz ile kıyaslanmasına neden olmaktadır. Ayrıca çalışma yöntemi ve toplumsal işlevi bakımından da günümüz katılım bankaları ile mukayese edilmektedir. Bu konuda yapılan çalışmalara göre; özellikle konvansiyonel bankacılık sisteminin ortaya çıktığı batı kültürü ile para vakıflarının içinde doğduğu doğu kültürünün (esasen Osmanlı kültürü de denilebilir) iktisadi ve ticari davranışları ile ihtiyaçlarını karşılama bakımından geliştirilen finansman yöntemleri açısından toplumsal özellikleri arasında benzerlik olmadığı ifade edilmektedir. Bu bağlamda faiz uygulaması üzerinden her iki toplumun iktisadi davranış farkı kolaylıkla anlaşılabilir. İslam toplumunda faizin her türlü katı suretle yasaklanmışken batı toplumları bu uygulamayı bankalar aracılığıyla sistemli hale getirmiştir. Ayrıca para vakıfları ile günümüz katılım bankacılığı sistemi birlikte değerlendirildiğinde, toplumun inanç ve kültürel değerleri temelinde ve toplumun kredi ve finans ihtiyacının karşılanması amacı bakımından iki kurum arasında benzerlik olduğu düşünülebilir ve katılım bankalarının para vakıflarının devamı niteliğinde kuruluşlar olduğu da söylenebilir. Ancak her iki kurum amaçları ve fonksiyonları açısından değerlendirildiğinde; günümüz katılım bankacılığının temel amacı konvansiyonel bankacılık sisteminde olduğu gibi kar elde etmektir. Hatta katılım bankalarının temel amacını pazarlama uygulamaları üzerinden değerlendirdiğimizde ise ortakları ve sermayedarlarının kazancını artırabilmek için karını yükseltmek olarak tanımlayabiliriz. Bugünün katılım bankaları para vakıflarının yukarıda sözü edilen toplumsal ihtiyaçların karşılanmasına yönelik alt fonksiyonları bakımından değerlendirildiğinde de katılım bankalarının toplumsal ihtiyaçları karşılamak gibi bir fonksiyonunun olmaması, kurumsal sosyal sorumluluk felsefesi doğrultusunda yürütülen projelerin de olumlu toplumsal algı geliştirmeye yönelik çalışmalardan ibaret olduğu ileri sürülebilir. Bu değerlendirmeler doğrultusunda para vakıfları ile katılım bankacılığı arasında benzerlik olduğunu ileri sürmek pek mümkün değildir.

Bunun yanında bugünün sivil toplum kuruluşlarının sosyal ihtiyaçları doğrudan gidermeleri ile para vakıflarının varlıklarından doğrudan yararlanan vakıfları finansal açıdan desteklemesi sosyal yardım ve hizmet bakış açısıyla değerlendirildiğinde; kaynaklar para vakıflarının temel fonksiyonunu İslam toplumunda ihtiyaç duyulan kredi ve finansman ihtiyacının karşılanması olarak açık bir şekilde ifade etmektedir. Para vakıflarının muhasebe kayıtları da bu amacı açık bir şekilde desteklemektedir. Ayrıca para vakıflarının elde ettiği kazançla vakfın diğer toplumsal amaçlarını yerine getirmek gibi bir fonksiyonunun bulunduğu düşünüldüğünde, toplumu destekleyici bu fonksiyonun bankacılık ve işletmecilik fonksiyonlarına göre para vakıflarının alt fonksiyonu niteliğinde olduğu söylenebilir. Zira kaynaklarda da para vakıflarının kazançlarının öncelikli olarak giderleri ile sürekliliğini sağlayacak gelir getirici yatırımlara yönlendirildiğine yer verilmektedir. Ancak bu amaç vakıfların sosyal yardım ve hizmet fonksiyonuna karşılık gelmesi de kaynaklarda para vakıflarının toplumun sosyal yardım ve hizmet ihtiyacını gideren diğer vakıfların devamlılığını ve finansal sürdürülebilirliğini sağlamaları için önemli bir görev üstlendikleri ileri sürülmektedir. Sosyal yardım ve hizmetler para vakıflarının temel amaçları arasında yer alması da diğer vakıfların devamlılığının ve finansal sürdürülebilirliklerinin sağlanması da toplum nezdinde sosyal yardım ve hizmetler kadar önemlidir. Ayrıca zamanla vakıfların sayıca artması, vakıfların amaçları bakımından çeşitlenmesine neden olmuş, bu yüzden sosyal yardım ve hizmetler para vakıflarının alt amaçları arasında yer

almıştır. Osmanlı toplumunda ortak riskleri taşıyan aynı meslek grubuna ait bireylerin ve aynı coğrafi bölgede yaşayan toplum üyelerinin bir araya gelerek kurdukları para vakıfları sosyal güvenlik kurumu gibi faaliyet göstermiş toplumu sosyal risklere karşı güvence altına almıştır.

Sonuç olarak yapılan açıklamalar doğrultusunda para vakıflarının temel amacının sosyal yardım ve hizmetler olmadığı ancak bu amaca hizmet eden vakıfların devamlılığını ve finansal sürdürülebilirliğini sağlamaya yönelik şartların vakıf sözleşmelerinde yer alması ve buna yönelik faaliyetlerde de bulunmuş olmaları nedeniyle, para vakıflarının döneminde sosyal yardım ve hizmetler için önemli aktörlerden biri olduğu değerlendirilmektedir.

Kaynakça

- Akdağ, M. (1979). Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi (1453-1559), (2.cilt). Ankara: Barış Yayınları.
- Akgündüz, A. (2013). İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi. İstanbul: OSAV Yayıncılık.
- Çelik, R. (2017). Selçuklu'da Bir Sosyal Hizmet Kurumu Örneği: Kayseri Gevher Nesibe Şifahanesi. Yalova Sosyal Bilimler Dergisi, 158-164.
- Çınar, H. (2017). Osmanlı Döneminde Rumeli'de Vakıf Paranın Kullanılmasında Aranılan Şartlar. ADAM Akademi Sosyal Bilimler Dergisi, 156-163.
- Çizakça, M. (1993). Risk Sermayesi Özel Finans Kurumları ve Para Vakıfları. İstanbul: İlim Neşriyat.
- Çizakça, M. (2000). Osmanlı Dönemi Vakıflarının Tarihsel ve Ekonomik Boyutları. İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi.
- Döndüren, H. (1991). Vakıf Paranın Kullanımı. Altınoluk, (59): 31-32.
- Durmuş, A. (2011). İslam Hukuku Açısından Günümüz Kredi ve Finansman Yöntemleri. İslam Hukuku Açısından Tarihten Günümüze Kredi ve Finans Yöntemleri Tartışmalı İlim İhtisas Toplantısı (s. 57-109). İstanbul: İslam Araştırmaları Merkezi.
- Durmuş, M. (2021). İKAM Araştırma Raporları/İslami Sosyal Finans No:16. İstanbul: İslam İktisadi Araştırma Merkezi.
- Gedikli, F. (2012). İstanbul'da Para Vakıfları ve Mudarebe. F. Gedikli içinde, Osmanlı Hukuku: Makaleler (s. 31-47). İstanbul: Gündoğan Yayınları.
- Genç, M. (2014). Vakıf ve İktisat. Vakıf ve İktisat Sempozyumu (s. 25-29). Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Görkaş, İ., ve Kayahan, C. (2016). Para Vakıfları Temelinde Osmanlı Finans Felsefesi: SOFYALI BALI Örneği. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (AfroAvrasya Özel Sayısı), 304-317.
- Gürsoy, Ç. (2015). Osmanlı'da Para Vakıflarının İşleyişi ve Muhasebe Uygulamaları: Davudpaşa Mahkemesi Para Vakıfları. Yayımlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Güvemli, O., ve Güvemli, B. (2015). Osmanlı Devlet Muhasebesinde Kayıt Düzeni ve Defter Sistemi. Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi, (9), 18-42.
- Güvemli, O., ve Güvemli, B. (2016). Osmanlı Kayıt Kültüründe Vakıf Muhasebesi ve Devlet Muhasebe Sistemi. Vakıflar Dergisi, (46): 9-21.
- Kafadar, C. (1995). Two Worlds The Construction of the Ottoman State. Berkeley: University of California Press.
- Kaya, S., Durmuş, M., Bektaş, İ., ve Akkaya, A. (2017). Muhasebe Kayıtları Işığında 18. Yüzyıl Para Vakıflarının Nakit İşletme Yöntemleri. Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Araştırmaları, 3(3): 50-62.
- Keleş, H. (2001). Osmanlılarda 19. Yüzyıldaki Para Vakıflarının İşleyiş Tarzı ve İktisadi Sonuçları Üzerine Bir Çalışma. G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 21(1): 189-207.
- Kodaman, B. (1988). Vakfın Sosyal Yönü. Ondokuz Mayıs University Journal of Education Faculty, 3: 1-4.
- Koray, M. (2020). Sosyal Politika. Ankara İmge Yayınları.
- Kotby, H. (1990). Financial Engineering for Islamic Banks. Japan: Institute For Middle Eastern Studies.
- Koyunoğlu, H. (2008). Para Vakıfları: Muhasebe Defterlerine Göre 17. Yüzyıl İstanbul Uygulaması. Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, VIII (1): 253-303.
- Kurt, İ. (2015). Para Vakıfları: Nazariyat ve Tatbikat (2.Basım). İstanbul: Ensar Neşriyat Tic. A.Ş.

- Muyan, Y. (2023). Türkiye'de Sosyal Hizmetlerin Temel Taşlarından Biri: Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 1432-1441.
- Narin, M. S. (2001). Bir Siyaset Vasıtası Olarak Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Özaydın, M. M. (2003). Vakıfların Sosyal Politika İşlevleri ve Günümüzde Artan Önemi. *Kamu İş*, 7 (2): 3-32.
- Özbek, N. (2002). Osmanlı İmparatorluğunda Sosyal Devlet. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özcan, T. (2008, Ekim). Osmanlı Toplumuna Özgü Bir Finansman Modeli: Para Vakıfları. *İslam Ülkeleri Arasında Ekonomik İşbirliği*. Türkiye: MÜSİAD.
- Özcan, T. (2008). Osmanlı Toplumuna Özgü Bir Finansman Modeli: Para Vakıfları. *Çerçeve*, (48): 124-128.
- Öztürk, R. H. (2018). Osmanlı İktisat Zihniyetinde Kamu Hizmetlerinin Yerine Getirilmesi Ve Vakıflar. *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18(4): 37-48.
- Pamuk, Ş. (1993). 100 Soruda Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Sağlam, H. (2009). İslâm Hukuk Tarihinde Sosyal Güvenlik Kurumları Ve Sosyal Yardımlaşma Ve Dayanışma Teknikleri. *E-Akademi Hukuk ve Siyasal Bilimler İnternet Dergisi*, (87): 1-26.
- Tabakoğlu, A. (2005). İktisat Tarihi-Toplu Makaleler I. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Tuncay, A. C. (2014). İslam'da Sosyal Güvenlik. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 20 (Özel Sayı:1), 851-874.
- Tuncay, T., ve Tekin, H. H. (2021). Sosyal Hizmet Mesleğinin A B C'si. Ankara: Nika Yayınları.
- Turgut, V. (2020). Eski Dünya Düzeni'nden Yeni Dünya Düzeni'ne Vakıflar: Başlangıcından Cumhuriyete. İstanbul: Vakıfbank Yayınları.
- Türkmenoğlu, M. A. (2022). Para Vakfı: Faizli Dindarlık Mı? Karz-ı Hasen Mi? Bir Anlama Denemesi . *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(2): 297-314.
- Türkoğlu, İ. (2013). Osmanlı Devletinde Para Vakıflarının Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 187-196.
- Ülker, Y., ve Toraman, C. (2012). Osmanlı Devletinin Sosyal Ve Ekonomik Hayatında Para Vakıflarının Rolü Ve Muhasebe Uygulamaları. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(2): 55-84.